

**ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ
ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(83 р.–31 р. до н. е.)**

Дацьо О. Г.

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Постановка проблеми та її визначення. Основи сучасної юриспруденції були сформовані у стародавньому Римі, а оскільки латинська мова є писемною мовою джерел римського цивільного права, то становлення сучасного кваліфікованого юриста не може відбутися без оволодіння елементами латинської лексики, граматики та, що особливо важливо, латинської юридичної термінології.

Цінним матеріалом у цьому плані є давні пам'ятки, акти та документи, що ілюструють розвиток правових відносин у Римі в досліджуваній проміжок часу з 83 р. по 31 р. до н. е., тобто з початку періоду диктатури Сулли до встановлення принципату Октавіана Августа.

Актуальність дослідження полягає в тому, що матеріалом спеціального вивчення більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників стали окремі, вибіркові проблеми генезису латинської юридичної термінології [1; 2; 3; 4; 5; 6].

У науковій літературі відсутнє комплексне вивчення правових відносин хронологічного зрізу історії давнього Риму, який досліджується у статті.

Завдання дослідження полягає у фіксації та поясненні значень юридичних термінів досліджуваного періоду та вибудовуванні єдиної чіткої системи їх формування.

Матеріалом дослідження слугують факти, що стосуються розвитку правових відносин, подані у відомій історичній пам'ятці, творі Тіта Лівія „Історія”, окремі давні пам'ятки та документи, які засвідчують формування юридичних канонів у давньому Римі.

Виклад основного матеріалу.

Здобувши перемогу над Матридатом, у 83 р. до н. е. в Італії з'являється Сулла. Ставши диктатором, він вносить противників до проскрипційних списків. Це означало, що вони залишились поза правом, майно їх було конфісковано. Сулла на підставі закону Валерія про владу (*lex Valeria de imperio*) отримав диктатуру на необмежений термін. Він зміцнив роль сенату, збільшивши число senatorів до 600. Відповідно до реформи Сулли, у склад сенату увійшли всі колишні квестори, а їх число зросло до 200. Вершники, яких особливо зненавидів Сулла, були усунені від участі у судах, які знову перейшли у компетенцію senatorів. Одночасно була збільшена кількість постійних трибуналів (*quaestiones perpetuae*); виник новий трибунал, що розглядав справи, пов'язані із зловживанням під час виборів (*quaestio ambitus*) та ін.

Найбільшим ударом для народних мас було знищення влади трибунів, – відповідно до реформи Сулли, трибуни мали право розглядати на народних

зборах питання, попередньо узгоджені в сенаті.

У цей період у Римі зростає вплив еліністичних та східних культур. Найбільший вплив на спосіб мислення римлян має стоїцизм, поширювачами якого у колі Сцініона Молодшого були грецький історик Полібій та філософ-стоїк Панаїтій з Родоса. Під впливом Стої формуються підвалини римського цивільного права. Стоїцизм мав також великий вплив на релігію. Авгури все частіше зловживають ворожіннями з політичною метою. Починається це з другої половини II ст., коли ухвалений закон Елія Фурія (*lex Aelia Furia*) постановив, що вищі урядовці і трибуни в дні, призначені для коміцій, можуть обстежувати небо (*spectio*) і залежно від результату спостереження переривати коміції (*obnuntiatio*). Отже, не випадково, що три великі юристи: Публій Муцій Сцевола, Марк Юній Брут і Марк Манлій, яких Помпоній називає у „Дігестах” творцями римського цивільного права, – є стоїками і учнями Панаїтіуса, що перебував в той час у Римі. Саме стоїчна діалектика, викристалізовуючи науку про поняття, суди, допомогла впорядкувати правові відносини і систематизувати правові норми. Відомо, що Марк Юній Брут використовував при вивченні цивільного права форму періпатетичного діалогу. До фундаторів права, яких називає Помпоній, повинен був долучитись син Публія Сцеволи, Квінт Муцій Сцевола, відомий верховний жрець (*pontifex maximus*), консул з 95 р. до н. е., який учив Ціцерона праву. Це був один із небагатьох справедливих намісників Риму, що написав твір у 18 книгах, який базувався на стоїчній доктрині, котру Сцевола добре опанував, будучи учнем Панаїтія. Цей твір був першою системою римського цивільного права, опрацьованою щодо окремих випадків, наприклад, про легатів (*de legatis*), про крадіжки (*de furtis*), про товариства (*de societatis*).

Про зацікавлення цивільним правом свідчать назви двох інших праць, які, на жаль, не збереглися: книга „*De magistratibus*”, написана консулом Семпронієм Тудітаном у 129 р. до н. е. та твір „*De potestatibus*” Марка Юнія.

В епоху громадянських воєн після смерті Сулли політична ситуація в Римі була складна. Позитивним було те, що повернено повністю владу народних трибуналів, ослаблену Суллою, а до постійних карних трибуналів (*quaestiones perpetuae*) знову введено вершників. Згідно із законом Аврелія (*lex Aurelia*), ці постійні карні трибунали на третину повинні були складатися з вершників, сенаторів та трибунів-скарбників (*tribuni aerarum*).

Перебування Гая Юлія Цезаря при владі характерне тим, що він сконцентрував у своїх руках владу диктатора (*dictator in perpetuum*), владу трибуна та владу нагляду за звичаями (*praefectura morum*). Опорою його влади було військо, однак він намагався завоювати симпатії римського суспільства та населення підкорених територій. Цього він досяг, надаючи право римського громадянства поселенцям Галії, іспанським містам, а також містам Нарбонської Галії; крім цього, закон Юлія Цезаря про муніципалії (*lex Iulia municipalis*) сприяв зростанню симпатій з боку жителів муніципіїв. Прихильники Цезаря обіймали керівні посади, а це гарантувало йому право заступництва (*ius commendationis*). Будучи талановитим

організатором, Цезар планував багато реформ, хотів кодифікувати римське право, здійснив реформу календаря, розбивши рік на 365 днів.

В останньому 50-річчі римської республіки при виборах у Римі найбільшу роль відігравав явний підкуп, якому не міг запобігти навіть закон про зловживання під час виборів (*de ambitu*). Для здобуття голосів на виборах звертались до посередництва так званих *diversores*, тобто урядовців, які займались розподілом зерна. Існувала також домовленість про обіцяні квоти у посередників (*sequestres*), які виплачувались після оголошення результатів виборів. Ні урядовці, що керували розподілом зерна, ні посередники не приховували цього. Відомий випадок, коли їх збори були у будинку консула Сулли, а суми, якими вони оперували, були дуже великими. Не винятком був і трибунал претора, який став ареною політичної боротьби і особистих поррахунків. Поширена у небувалих розмірах підкупність є ознакою дегенерації публічного життя у Римі того часу. Вислів *приймати* (*accipere*) стає в той час терміном для означення хабарництва. Слова Югурти про продажне місто, яке скоро загине якщо тільки не знайдеться купець, досконало характеризують часи занепаду республіки. Поширилось підкупництво і у римському суді. Відома афера з 74 р. до н. е., так званий Юніанський суд (*iudicium Iunianum*), коли один із суддів брав гроші як від позивача, так і від відповідача для оплати інших суддів.

У римських провінціях спостерігаються великі зловживання намісників та здирства. Про це свідчить велика кількість судових процесів про здирства (*de repetundis*).

У той же час зростає заборгованість населення, стає нормою жити вище матеріальних можливостей.

Деградацію політичного життя супроводить розклад сімейного життя, особливо у середовищі сенаторів. Давній патріархальний устрій сім'ї занепадає, все рідше можна зустріти серед сенаторів шлюби, коли жінка переходила б з-під влади батька під владу чоловіка. З літератури того часу дізнаємося про процеси, пов'язані із вбивствами, отруєнням, численними розлученнями.

Все більше поширюється явище визволення невільників, які, будучи вільними, приносять своїм попереднім власникам більше користі, стаючи їх клієнтами. Часто трапляється, що вони займають дуже привілейовані посади, такі клієнти є майже у всіх багатих людей. Наприклад, Марк Туллій Ціцерон мав клієнта – улюбленця Тірона, який після смерті Ціцерона опублікував його твори. Поряд із зростаючою роллю клієнтів, зростає їх заможність. Вже закон Папія (*lex Papia*) передбачає випадки, коли клієнт може залишити маєток на суму, що перевищує сто тисяч сестерцій.

У 31 р. до н. е. на чолі держави стає принцепс Октавіан Август. Він отримав вищу владу проконсула (*imperium maius proconsulare*), і таким чином підпорядкував своїй владі усіх намісників у провінціях, а також право верховного командування армією. Другою правовою підставкою влади Августа було визнання за ним до кінця життя влади трибуна (*potestas tribunicia*), яка давала йому право скликання зборів (*ius agendi cum plebe*), право радитись з сенатом (*ius*

consulendi senatum), а також робила його особу недоторканою. Хоча продовжували існувати сенат, уряди консулів, претори, едили і квестори, однак вибирали їх, головним чином, із кандидатів, які рекомендував принцес на основі підпорядкованого йому права рекомендації (*ius commendationis*). Разом з епохою Августа закінчилася епоха громадянських воєн, Октавіан проголосив Римський мир (*Pax Romana*), який прославляли у своїх творах численні письменники та поети. За свідченням істориків, у той час з доріг зникли банди дезертирів, на морі не нападали розбійники, за порядком у місті пильнувала поліція (*cohortes urbanae*), а небезпеці виникнення пожежі запобігала організована в той час вогняна сторожа (*cohortes vigilum*). Дороги контролювали спеціальні загони, а розбою та насильству запобігав суворий закон Юлія (*lex Iulia de vi*).

Всі заходи, які проводив Август, повинні були сприяти відродженню римського суспільства та сім'ї. Деморалізації сімейного життя повинен був запобігати прийнятий закон про заборону перелюбів (*lex de adulteris prohibendis*), згідно з яким за перелюб засуджували на сувору кару. Поряд з ним був прийнятий закон, що зобов'язував сенаторів до обов'язкового одруження (*lex de maritandis ordinibus*). Цей закон передбачав пріоритет у політичній кар'єрі для батьків багатодітних сімей. З цією ж метою був прийнятий закон Папія Попея (*lex Papia Poppaea*) з 9 р., який позбавляв бездітні сім'ї права спадкоємства і передбачав, що чоловік не може бути спадкоємцем дружини, а дружина – чоловіка, якщо сім'я бездітна; спадщина в таких випадках конфісковувалась і ставала державним майном (*fiscus*).

Висновки. Таким чином, вивчення передумов виникнення юридичної термінології навіть такого порівняно невеликого хронологічного зрізу пояснює витoki багатьох термінів, що сьогодні прижились та успішно функціонують у міжнародній юридичній площині.

Література

1. Підпригора О. А. Основи римського приватного права. – К., 1995. – 267 с.
2. Скорина Л. П., Чуракова Л. П. Латинська мова для студентів-юристів. – К., 1995. – 255 с.
3. Ставнюк В. В. Юридична латинь. – К., 1994. – 152 с.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) – К., 1998.
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник. За ред. В. Г. Гончаренка. – К., 2003.
6. Mommsen Th. Abriss der römischen Staatsrechts, II Aufl., Leipzig/ 1907.

Summary

It is impossible to become a fully-qualified lawyer without knowledge of elements of the Latin vocabulary, grammar, and, what is the most important – Latin legal phraseology. The proposed research is an attempt to trace the gradual formation of

the Latin legal terminology since the period of the dictatorship of Sulla in Rome until the principality of Octavian Augustus.